

Safevi Ordusunun Yönetim Sistemi

Rena NECEFOVA*

Makale Bilgisi

Makalenin Türü: Araştırma Makalesi
Makalenin Geliş Tarihi: 18.11.2023
Makalenin Kabul Tarihi: 29.12.2023
DOI: 10.54970/turkuaz.1392654

ÖZET

Mirze Refia'nın *Düstûr`ül Mülûk`u* Safevi Devleti'nin idari ve mali yapısını inceleyen değerli bir kaynaktır. Bu eserlerden çok azı günümüze kadar gelebilmiştir. Bu çalışma da onlardan biridir. *Düstûr`ül Mülûk* eserinde diğer kaynaklarla karşılaştırıldığında idari teşkilat temsilcilerinin görevleri, ücretlerinin ödenmesi, nizam ve aşiret şartlarının özellikleri, vergiler vb. konularda bilgiler daha detaylı bir şekilde sunulmaktadır. Yazarın bilgileri esas olarak organizasyonel konularla ilgiliydi. Mirze Refia'nın kendisi Safevi sarayında *Müstevfi ul-Memalik* olarak çalışıyordu. Eserde müstevfinin idari, askeri ve mali sistemi çok açık bir şekilde yazılmıştır. Mirze Refia, Şah'ın "*Umera-i Dövlethane-i Mübarek*" olarak anılan özel görevlileri, koruması, hizmetçisi, uşakların efendisi ve kahyası hakkında geniş bilgiler veriyor. Daha sonra eserde vezîr-âzam, divanbey, vakiunnevis gibi emirlerin yanı sıra "*Umera-i canki*" adlı bir kurumdan da bahsedilmektedir. Eserde yüksek mevkilerden başlayarak alt mevkilere kadar tüm yönetim sistemi hakkında bilgiler verilmiştir. *Düstûr`ül Mülûk* eseri Safevi ordusu hakkında bilgi edinmek için değerli bir kaynak olduğunu da belirtmek gerekir.

Content of this Journal is licensed under
Creative Commons Attribution NonCommercial
4.0 International (CC BY-NC 4.0)

Anahtar kelimeler: Düstûr`ül Mülûk, Safevi ordusu, I. Şah Abbas, Vezîriâzam, Komutanlar

Management System of the Safavid Army

ABSTRACT

Mirza Refia's work *Düstûr`ül Mülûk* examines the management and financial structure of the Safavid State. Very few of such works have survived to the present day. This work is one of them. In comparison with other sources. In *Düstûr`ül Mülûk* the duties of the representatives of the administrative organization and the duties of their representatives issues such as payment. Regulations and crew conditions, taxes etc. has been presented in detail. According to the author's information he also was aware of organizational issues. Mirza Refia himself served as *Müstevfi ul-Memalik* in the Safavid palace. In the work, the administrative, military and financial system of the Safavid state is written very clearly. Mirza Refia gives extensive information about *qorcubashi*, *qullaragasi*, slaves who was the holders of positions who were on special duty of the shah who called *umera-i dovlethaneyi mubarek*. Later in the work along with *emirs such as vezîriâzam*, *divanbeyi*, *vakian nevis umarayi cangi* he also mentions about an institution called *canki*. In the work the tasks are written down starting from high duties to below. It should also be recorded in terms of learning about Safavid army the work *Düstûr`ül Mülûk* is a valuable source.

Keywords: Düstûr`ül Mülûk, Safavid army, Shah Abbas I, Vezîriâzam, Commanders

* Azerbaycan Milli İlimler Akademisi, Tarih Enstitüsü, Bakü/Azerbaycan.

E-mail: rena286286@gmail.com ORCID ID: 0000-0001-7710-8392

GİRİŞ

Safevi Devleti'nin askeri tarihinin öğrenilmesi için en değerli kaynaklardan biri olan *Düstürül Mülûk* ilk kez Farsça olarak neşredilmiştir. Refia tarafından yazılan bu kaynak, Muhammed Taqi Daneşpejuh'un eklemeleri ve yorumlarıyla birlikte h. 1385'te (m.s. 1966) Tahran'da yayımlanmıştır. Bu kaynak, Safevi ordusunun yönetim sistemi, orduyu yöneten emirler, maaşları, silahları ve kıyafetleri dahil olmak üzere kapsamlı bilgiler sunmaktadır. Ayrıca *Düstür'ül Mülûk* eserinde ordudaki diğer makamlar ve görevliler hakkında geniş bilgiler yer almaktadır. Kaynakta kurçilerin sayısı, ünvanları, yetkileri ve görevleri hakkında geniş bilgiler yer almaktadır. Adı geçen bu kaynak aynı zamanda ordunun denetlenmesi veya san günü hakkındaki bilgiler açısından da zengindir. *Düstür'ül Mülûk'un* aktardığı bilgiler dönemin diğer kaynaklarındaki bilgilerle karşılaştırıldığında Safevi ordusunun yönetim sistemine ilişkin daha net bir resim ortaya koyduğu anlaşılmaktadır.

1. KOMUTANLAR

Bahsettiğimiz kaynağa göre Safevi ordusunun yönetim sisteminde temsil edilen emirlerin tabiiyet sistemi şu şekildeydi: Emirü'l-Ümera: Safevi ordusunun yönetiminde önemli rol oynayan emirü'l-ümera, orduya komutanlık ediyordu. Emirü'l-Ümera Kızılbaşların arasından seçiliyordu. Emirü'l-Ümera, kaynaklarda *Melikü'l Ümera*, *Emir-i Azam* olarak da anılmaktadır [Ferzelibeyli, 2003: 29]. Emirü'l-Ümera'nın asıl görevi, savaş sırasında tüm Kızılbaş emirlerine ve orduya komutanlık etmektir. Ayrıca devlet işlerinde önemli bir konuma sahipti. Böylece Safevi şahlarının devleti gerektiği gibi yönetemediği zamanlarda emirü'l-ümera ve ona bağlı olan Kızılbaş emirleri devleti yönetmişlerdir [Seyvori, 1385: 358, Erdoğan, 2019: 115].

Safevi Devleti'nin ilk emirü'l-ümerası, I. Şah İsmail döneminde Hüseyin Bey Şamlu'dur. Hüseyin Bey Şamlu'dan sonra Şamlu boyunun etkisini zayıflatmak amacıyla bu görev Ustaclu emirlerine verilmiştir. Ustaclu boyundan olan emirler 1514-1525 yıllarında emirü'l-ümera görevini üstlenmişlerdir [Erdoğan, 2019: 115]. Kaynaklarda *emirü'l-ümeraya* ait mührün, *Divani Ali'nin* diğer mühürlerinden daha yüksekte basıldığı belirtilmektedir. Şah Tahmasb döneminde emirü'l-ümera konumu önemini korumuştur. Boylar arasındaki çatışmayı ortadan kaldırmak için Şah Tahmasb, bu konumu Ustaclu boyundan Köpek Sultan ile Rumlu boyundan Div Sultan arasında paylaştırdı [Erdoğan, 2019: 116]. Ancak daha sonra bu görev komutanlar tarafından yerine getirildi. I. Şah Abbas'ın orduda yaptığı reformlar sonucunda askeri birlikler ordu komutanları tarafından yönetilmeye başlandı [Seyvori, 1385: 371, Erdoğan, 2019: 116]. Sipehsalar: Umera-i cankı, büyük emirlerin katıldığı ve görüşlerini danıştığı bir toplantı meclisiydi. Bu meclisin yedi üyesi vardı: Vezîriâzam, Kurçibaşı, Sipehsalar, Kullarağası, Eşikağasıbaşı, Tüfenkçibaşı ve Meclisünnevis [Nasiri, 1371: 31].

Umera-i cankı¹ komutanlarından sipehsalar, Safevi ordusunda büyük saygı ve şerefe sahipti. Savaş zamanında sipehsalar tüm orduyu yönetirdi. Savaşın hazırlık sürecine Şah ve sipehsalar dışında hiç kimse müdahale edemezdi. Safevi yönetiminin ilk döneminde orduda böyle bir unvan yoktu. I. Şah Abbas'ın askeri reformları sonucunda ordunun komutanlık sistemi de değiştirildi. Safevi Devleti'nin ilk dönemlerinde emirü'l-ümera pozisyonunda orduyu yönetenlerin yerini sipehsalar

¹ Umera-i cankı(امرای جانقی)- sözlük anlamı "meşveret" olarak geçmektedir. Büyük emirlerin katıldığı ve görüşlerini bildirdiği danışma meclisi.

almıştır. Gürcü asıllı Garçagay Han, ilk kez I. Şah Abbas döneminde Sipehsalar görevine atandı. Kaynaklarda ona *İranın (Safavi-R.N.) Sipehsaları* ünvanı verildiği bilinmektedir [Erdoğan, 2019: 116].

Düstûr'ül Mülûk dışında Safevi tarihinden bahseden diğer tüm kaynaklarda sipehsalar makamının vezîriâzamdan sonra ikinci en önemli makam olduğu belirtilmektedir. *Düstûr'ül Mülûk*'da kurçibaşının mevki olarak sipehsalardan daha önemli olduğu belirtilmektedir. Eyalet emirlerinin ve diğer yetkililerin cezalandırılmasında ve yerlerinin değiştirilmesinde sipehsaların görüşü esas etkendi. Ancak son kararı şah veriyordu [Refia, 1385: 192]. Bu kaynakta Sipehsalar makamının kurçibaşından sonra en önemli makam olduğu yazılmıştır. Sipehsalar savaş sırasında ordunun tüm birliklerine komutanlık ediyordu. Ancak Şah'ın bizzat savaşa katılması durumunda ordu Şah'ın emriyle yönetiliyordu. Şah, savaşın idaresini sipehsalara emanet ederse, müzakere yapılmadan buna uyulmakta idi. Ordunun savaş alanındaki düzeni ve savaş yerinin belirlenmesi de onun yetkisindeydi. Kimsenin buna itiraz etme hakkı yoktu [Nasiri, 1371: 14]. *Beylerbeyi veya emirlerden herhangi biri verilen emirleri yerine getirmediği takdirde sipehsalar bu şahısları uyarma ve görevden alma yetkisine sahipti. Hatta sipehsalar görevlerini başkasına bile devredebilirdi* [Nasiri, 13718: 14].

Büyük emirlerin katıldığı toplantılarda askerler şahın sağ tarafında oturuyordu. Onun yeri sadrazamın önüydü. Sol taraftaki emirlerin arasında oturuyorsa yeri kurçibaşından sonraydı [Nasiri, 1371: 14]. I. Şah Abbas döneminde Azerbaycan vilayetinin idaresi sipehsalara verilmiştir. Sipehsalar, sefer için makamından ayrılırken kendilerine elbise, silah ve at verilirdi [Refia, 1385: 192].

Kurçibaşı

Kurçü birliğinin komutanına Kurçibaşı adı verilirdi. Kaynaklarda bu istilaha ilk kez 1505 yılında rastlanmaktadır. Safevi Devletinin ilk dönemlerinde kurçibaşı makamı emirü'l-ümera makamından ayırmak için kullanılıyordu. Başlangıçta emirü'l-ümera kadar yetkiye sahip olmasa da Şah Tahmasb döneminde kurçibaşının yetkileri artırıldı [2,s.299]. Kurçibaşı'nın otoritesi II. İsmâil ve Şah Muhammed Hudabende dönemlerinde daha da artmış ve bu durum I. Şah Abbas döneminde de devam etmiştir [Savory, 1980: 92].

Kaynaklara göre Abdal Bey Dede, Safevi ordusunun ilk kurçibaşısıydı. Daha önce Kurçibaşı ağırlıklı olarak Şamlu, Tekeli ve Ustaclu boylarından atanıyordu. I. Şah Abbasın hükümdarlığı sırasında bazı kurçibaşılara Han ünvanı verilmiştir. Görünüşe göre I. Şah Abbas'ın hükümdarlığı döneminde kurçibaşı görevinin önemi daha da artmıştır. Bu dönemde Safevi Devletindeki tek tek vilayetler ve eyaletler, han ünvanına sahip Kızılbaş beyleri tarafından yönetiliyordu. Kurçibaşının devlet idaresindeki rolleri o kadar artmıştı ki, itimatü'd devle ünvanlı vezîriâzamdan sonra en yetkili kişi onlardı [Erdoğan, 2019: 119]. O dönemin seyyahlarının eserlerinde kurçibaşının geniş otoritesine ilişkin ilginç bilgilere de rastlanmaktadır. Örneğin, Sanson, kurçibaşının ülkedeki en önemli ikinci kişi olduğunu belirtiyor [Haneda, 2016: 131, Sanson, 1346: 47]. Kempfer, kurçibaşının ülkedeki en yüksek rütbeli atlı olduğunu belirtiyor [Haneda, 2016: 131]. Seyyahların bu notları, Safevilerin son döneminin iki önemli kaynağı olan *Tezkiretü'l Mülûk* ve *Düstûr'ül Mülûk'taki* bilgilerle de doğrulanmaktadır [Refia,1385: 189, Minorski, 1980: 46].

Böylece Safevi Devletinin zayıflaması sırasında kurçibaşılarının ülke hayatındaki etki ve güçlerinin daha da arttığı göze çarpmaktadır. Hatta Türkmen boylarının başına bile geçtiler.

Kurçibaşlar bazen beylerbeyi ve sipehsalar görevlerine de getiriliyordu [Nasiri,1371: 12]. Umera-i canki emirlerinden olan kurçibaşının görevleri esas olarak şunlardan ibaretti:

1. Kurçibaşı, yeni göreve atanacak kurçilerin görev bilgileri ve kimlikleri hakkında vezîriâzam'ı bilgilendirirdi. Vezîr-i âzam da kurçileri uygun göreve atardı. Kurçilerin eyalet hakimliyi görevine atanması kurçilerin isteği ve vezîr-i âzamin onayıyla gerçekleşirdi [Refia,1385: 190, Nasiri, 1371: 13]. Kurçiler, kurçibaşı ile birlikte Şah'ın kabulüne giderler ve kurçibaşı onları Şah'a tanıtır.
2. Kurçibaşı, kurçiler arasındaki tartışmalı konulara açıklık getirmiştir. Bu hususlardan herhangi biri divan vergileriyle ilgili ise, önce vezîriâzam'a haber verilirdi. Nihai karar onay için şaha arz edilirdi. Eğer bu konu şer`i (dini) bir konu ise, o zaman kadılarına sevk edilirdi [Refia, 1385: 190].
3. Şahın, harem ve türbelerin korunması kurçibaşının ve kurçilerin görevidir. Şah seyahate çıktığında onu korumak için kurçibaşı ve kurçiler sırayla nöbetle şahı korurlardı. Şah türbesinin korunması görevi ile bu görev karşılığı alınan 100 tuman maaş da Kurçibaşı'na aittir [Refia, 1385: 190].
4. Şahın doğum gününde kurçibaşı, Şah'a bir kısmı para, diğer kısmı ise kıyafet ve yiyecek şeklinde olmak üzere 300 tuman hediye ederdi. Şah bu hediyelerin bir kısmını hazineye, bir kısmını da münecimlere ve fakirlere dağıtmak üzere tahsis etmişti. Karşılığında kurçibaşı Şah'tan, hapis haneden istediği kişilerin serbest bırakılması da dahil olmak üzere üç büyük dilekte bulunma hakkına sahip olurdu [Refia, 1385: 191].

Büyük bir değere sahip olan kurçibaşı sarayda kalırdı. Başkenti ancak savaş sırasında terk edebilirdi. Savaş alanında şahın sağ tarafında yer alıyordu. Kurçibaşının bayrağı yeşildi. Mirze Ali Naqi Nasiri'ye göre onun otoritesi vezîriâzamdaki daha büyüktü [Nasiri, 1371: 13]. Mecliste, sol tarafta sadr-i memalik'ten sonra otururdu [Refia, 1385: 191]. Nadir Şah iktidara gelinceye kadar kurçibaşılık makamı yürürlükteydi [Lockart, 1959: 98]. Safevi Devletinin son kurçibaşısı, 1733-1736'da kurçibaşı olan Kasım Bey Kaçar'dır.

Kullar Ağası

Kendisi devletin temel direklerinden biri olarak kabul edilmiş ve *Rüknü'd Devle* lakabıyla bütün kullar birliğinin başıydı. Devletin kurçibaşısından sonra en önemli emiridir [Münşi, 2014: 2077]. I. Şah Abbas'ın askeri reformları sonucunda kullar ağasının konumu kısa sürede devlet ile halk arasında önemli bir konuma yükseldi [Lockart, 1959: 92, Münşi, 2014: 2085]. I. Şah Abbas kurçilerin sayısını azaltarak kulların sayısını artırdı. Şah, kullar ağasını diğer emirlerden seçmezdi. Kullar ağası yalnızca kullardan seçilirdi. Şah, önemli mevkiilerde bulunan emirleri ölümle cezalandırdığında, infazı yalnız kullar ağasına havale ederdi [Haneda, 2016: 130]. Kullar ağası Safevi Devleti'nin geliri en fazla olan eyalet ve vilayetlerine atanıyordu. Bu yüzden Fars vilayetine görevlendirilen kullar ağası Allahverdi Han, Safevi Devleti'nin en zengin kişilerinden birisiydi.

Emrindeki tüm binbaşılar, yüzbaşılar ve diğer görevliler, kullar ağasının rızası ve emriyle atanıyordu [Refia, 1385: 192]. Şahın kabulüne giden kullar, kullar ağası tarafından şaha takdim edilirdi [Nasiri, 1371: 16]. Kullara kullar ağasının izni olmadan ücret ödenmezdi. Kullar arasındaki anlaşmazlıkları kendisi çözüyordu. Bu mesele şer`i mesele ise din adamlarının emrine, mali mesele ise vezîriâzamin emrine gönderilirdi [Refia, 1385: 193]. Umera-i canki emirlerinden olan kullar ağası Şah'ın kabulünde kulların veziri ve müstevfisi ile birlikte olmak zorundaydı. Şah tarafından bu makama getirilen kullar ağasına hilat, çiğ¹ ve taç hediye edilmiştir [Refia, 1385: 193].

¹ Çiğ (چغ) - cıkka, taça takılan turna tüyü.

Tüfenkçi Ağası

Bütün tüfenkçilerin, carçıların, rikaların ve teberçilerin başı olan tüfenkçi ağası, *alichah* ünvanını taşıyan emirlerden biriydi [Lockart, 1959: 93]. Tüm tüfenkçilerin ve carçıların bir yerden başka yere atanması tüfenkçi ağasının yetkisi altındaydı. Tüm tüfenkçilerin, carçıların ve rikaların maaşlarını belirlemek ve ödemek tüfenkçi ağasının göreviydi. Vezîriâzamin onayı ve tüfenkçi ağasının mührü alındıktan sonra maaşlar ödeniyordu [Minorski, 1980: 48, Veliyeva, 2007: 199, Refia, 1385: 196]. Sefer sırasında şahın çadırının önünde nöbet tutmak, tüfenkçi ağasının ve tüfenkçilerin esas görevlerinden biriydi. Umera-i cankı komutanlarından biri olan tüfenkçi ağası, şahın sağ tarafında, sadri hassanın arkasında oturuyordu. Bazı durumlarda tüfenkçi ağası şahın sol tarafında da oturuyordu [Refia, 1385: 196-197, Nasiri, 1371: 20]. Tüfenkçi ağalığı görevine atanan şahısa, hilat, ciğ ve taçın yanında altın kaplamalı bir tüfenk de verilirdi [Refia, 1385: 196-197]. Savaş sırasında şahın yanında bulunur ve sefer sırasında şahın önünde hareket ederdi. Savaş bayrağı yeşil kenarlı beyaz renkte bir bayraktı [Refia, 1385: 20]. *Düsturül Mülûk'ta* tüfenkçi ağasına ilave olarak İsfahan tüfenkçilerinin binbaşısı ve kolci-i cilov tüfenkçilerinin binbaşısı olarak bilinen iki komutandan da söz edilmektedir:

İsfahan Tüfenkçilerinin Binbaşısı

Bu makam sahibi, özellikle şah seyahatleyken başkentte kalmak ve hizmete hazır olmak zorundaydı. Geceleri emrindeki tüfenkçilerle birlikde nöbete hazır olması gerekiyordu. Maaşları tüfenkçi ağası ve vezîriâzamin izniyle veriliyordu. Meclisi alide başlarına taç takarlar ve kolci-i cilov tüfenkçi binbaşısının arkasında ayakta dururlardı [Refia, 1385: 254-255].

Kolci-I Celov¹ Tüfenkçilerinin Binbaşısı

Şah seferdeyken veya başka yerde konaklarken görevlerini yerine getirmeye hazır olmaları gerekiyordu. Nöbet sırası geldiğinde şahın çadırını korumak onun ve tüfenkçi ağasının temel görevlerinden biriydi. Meclisi alide taç takar ve mülazimlerin binbaşısının arkasında ayakta dururlardı. Kendisine belirli bir maaş ve tiyul arazilerinden elde edilen gelirden pay verilmekteydi. Ancak kaynaklarda bu maaşın miktarı hakkında bilgi bulunmamaktadır [Refia, 1385: 254].

Topçubaşı

Kaynaklarda umera-i cankının savaş emirlerinden sayıldığı, bazen de bu emirlerden sayılmadığı bilgisi bulunmaktadır. "*Alicah Enisud Devle*" ünvanıyla anılan topçu, tüm topçuların ve tophanenin komutanıydı [8, s.23]. I. Şah Abbas döneminde ayrı bir askeri kurum haline getirilen topçu birliğinin komutanları Avrupalı uzmanlar tarafından eğitilmişlerdi. Bazen yaptıkları iş hakkında yeterince bilgi sahibi olmadıkları kaynaklardan anlaşılmaktadır, bu nedenle Avrupalı uzmanlara her zaman ihtiyaç duyulmaktadır. Ordudaki diğer üç komutandan sonra gelen topçubaşının görevleri şunlar idi:

1. Bütün topçuların maaşları vezîr-i âzamin ve topçubaşının onayından sonra ödeniyordu [Refia, 1385: 201-202, Minorski, 1980: 51-52].
2. Topların muhafazası, toplarla ilgili tüm askeri mühimmat ve teçhizatın temini ve topların korunması topçu başının görevlerinden biriydi.
3. Topçuların atanması ve daha yüksek bir rütbeye geçmesi topçubaşının rızasıyla gerçekleşirdi. Topçubaşı aynı zamanda Safevi donanmasının da komutanıydı [Minorski, 1980: 52]. Mecliste

¹ Kolci-i celov - قلجی جلو

şahın sağ tarafında divan beyiden sonra oturuyordu [Refia, 1385: 202]. Savaş sırasında gorgabi çarığını giyerek topların düzenini kontrol ediyordu. Topçu başının savaş bayrağı beyaz kenarları olan yeşil bir bayraktı [Nasiri,1371: 24].

2. ORDUNUN VEZİRLERİ VE MÜSTEVFİLERİ

Askerlerin kayıt altına alınması, denetimi ve maaşlarının ödenmesi ile ilgili işlerden sorumlu olan kişiler: Halife-i Leşkarnevis-i Divan-i Ali. Safevi Devletinde bütün askerlerin işlem yetkisi ona ait idi [Minorski, 1980: 75]. Yeni sipehsalar atandığında leşkarnevis naibini onunla birlikte gidecekleri yere gönderir, askerleri denetler, teftişlerini yapar ve defterhaneyi hümayuna notlarını gönderirdi. Önerisine göre görevini iyi yapanlar ödüllendiriliyor, görevlerinde hata yapanlar ise cezalandırılıyordu. Beylerbeyi, vezirler ve vilayet müstevfileri gibi önemli emirler atanırken leşkarnevisin mührü zorunluymuştu. Yıllık geliri 1000 tumanıydı. Şahın sağında kulam vezirinden sonra otururdu [Nasiri, 1371: 56].

Kurhane Başçısı

Kurhane başçısı kurhanenin muhafazası ile görevliydi. Tüm silah ve mühimmat kurhanede tutuluyor ve korunuyordu [Minorski, 1980: 65]. Kurhane ile ilgili tüm konuları kayıt altına alırdı. Kurkhane görevlisi yüksek mansıb sahibi emirlerden idi. Yıllık maaşı 40 tuman, yani günlük 1000 dinar; giyecek, silah ve mühimmat için ayrılan harçlığı ise 36 tuman idi [Nasiri, 1371: 70].

Kurçi Veziri

Kurçilerin ve yasavulan-ı kurların maaşlarının ödenmesi bu mirzeye bağlıydı. Kurçi veziri, askerlerin hangi mevkiye görevlendirildiğini, ne kadar maaş aldıklarını, göreve hazır olup olmadıklarını kontrol ederdi. San günü kurçi veziri, kurçibaşı ile birlikte şahın kabulüne çıkardı. Kurçilerin ne kadar tiyul ve enam aldıklarına dair kayıtları şaha iletirdi [Refia, 1385: 235, Minorski, 1980: 72]. Her askeri birliğin veziri ve müstevfisi vardı. Kurçi veziri doğrudan kurçibaşına bağlıydı [Efendiye, 2007: 315]. Yıllık geliri 100 tuman civarındaydı [Minorski, 1980: 91]. Kurçi veziri, kurçibaşının ve vezîrîâzâmın talepte bulunduğu her şeyi önce müstevfiye göstermek, sonra da mühürlemek zorundaydı. Meclisi-âlîde şahın sağında münşi el-memalik'ten sonra otururdu [Refia, 1385: 235]. Herhangi bir nedenle sol tarafa oturduğunda yeri defterhane darugasının arkasıydı [Nasiri, 1371: 54].

Kullar Veziri

Şahın kabulünde kurçi vezirinden sonar gelecek şekilde oturuyordu [Seyvori, 1385:236]. Askerlerin, yüzbaşılardan ve diğerlerinin maaşlarının ödenmesini onaylama yetkisine sahipti. Bu kişilerle ilgili kararları ve denetim sonuçlarını belge halinde tutmak zorundaydı. Kullar vezirinin maaşı 100 tumanıydı [Minorski, 1980: 91, 154].

Tüfenkçi Veziri

Kurçi ve kulların veziri ile aynı görevleri yerine getirirdi. Tüfenkçilerin, yüzbaşılardan ve tüfek birliğinin tüm üyelerinin kayıtlarını tutardı. San günü, tüfenkçi müstevfisi ile birlikte şahın huzuruna çıkar ve tüm bilgileri şaha iletirdi. Meclisi-âlîde leşkarnevisden sonra şahın sağ tarafında otururdu. Maaşı 50 tumanıydı [Refia, 1385: 236, Minorski, 1980: 91, 154]. Yıllık gelir 100 tuman civarındaydı [Nasiri, 1371: 55].

Topçu Veziri

Diğer askeri birliklerin vezirleri ile aynı işi yapardı. Topçu veziri mecliste İsfahan Kalantarından sonra sağ tarafta oturuyordu [Refia, 1385: 236]. Orduya alınan askerler hakkında bilgiler, sipehsalar ve serdarların yazdıkları raporlar topçubaşının mührünün ardından topçu vezirine iletilirdi. San günü topçubaşı ile birlikte şahın huzuruna çıkardı. Topçu veziri, askerlerin ne kadar maaş ve enam aldıklarına dair bilgileri şahın huzurunda okurdu [Minorski, 1980: 75]. Topçu vezirinin maaşı 50 tumandı [Minorski, 1980: 91].

Kurçü Müstevfisi

Devletin kurçilerin maaşlarını ödemeye başlamasından sonar bu vazifeye ihtiyaç duyulmuş ve makam oluşturulmuştur. Başlangıçta bu makamda dört kişi çalışıyordu. Kurçilerin göreve başladıkları zamana ve aldıkları maaşa ilişkin belgeleri tutmak ve korumak kurçü müstevfisinin göreviydi [Efendiye, 2007: 315]. Hemşeyi keşik ve rikabi görevini yapacak askerleri seçmek onun göreviydi. Bu bölümün mirzeleri tarafından yazılan tüm belgeler önce müstevfi, ardından kurçü veziri tarafından onaylanıp mühürlenirdi. Mecliste topçu vezirinin arkasında sağ tarafta oturuyordu ve maaşı 50 tumandı. Maaşına ek olarak yılda 25 dinar alıyordu. [Refia, 1385: 241, Minorski, 1980: 72].

Kullar Müstevfisi

Kullar müstevfisinin görevi, kurçü müstevfisiyle aynıydı. Kullar müstevfisinin emrinde dört mirze çalışıyordu. Kul bölümünün mali işleriyle uğraşıyordu. Kullar müstevfisi kulların maaşlarını ve hazırlıklı olup olmadıklarını kontrol ederdi. Orduya yeni giren, ölen ve kovulan kulların bilgilerini kayıt altına alırdı. Mecliste defterhane nazirinden (nazir-i dafterhane) sonra şahın sol tarafında otururdu. Kullar müstevfisinin maaşı 30 tuman idi. Ayrıca enam ve tiyul topraklarından elde edilen gelirlerden de kendisine pay veriliyordu [Refia, 1385: 242, Minorski, 1980: 154].

Tüfenkçi Müstevfisi

Tüfenkçi müstevfisinin emrinde dört katip vardı. Tüfenkçilerin maaşları ve diğer mali işlerle ilgileniyordu. Tüfenkçilerin işe kabulüyle ve aldıkları maaşlarla ilgili kayıtları tutardı. Orduya yeni katılan, ölen ve ceza alan tüfenkçileri kayıt altına alır ve onlara ne kadar ücret ödeneceğini yazardı [Refia, 1385: 242, Minorski, 1980:74]. Tüfenkçi müstevfisinin maaşı 30 tumandı [Refia, 1385: 242, Minorski, 1980: 91].

Topçu Müstevfisi

Topçu ve tophanede görev yapan askerlerin maaş ve enamlarından sorumluydu. Topçu müstevfisi topçuların aldıkları maaşları, cezaları, seferde olmaları gibi konuları kayıt altına alırdı. Kâtipler tarafından yazılan belgeler topçu müstevfisi tarafından mühürlenirdi [Refia, 1385:242, Minorski, 1980: 72-73]. Topçu müstevfisinin emrinde divan defterhanesinden 3-4 katip çalışıyordu. Topçu müstevfisinin maaşı 30 tumandı [Minorski, 1980: 91].

SONUÇ

Safevi ordusu, devletin ilk yıllarında sade bir idari yapıya sahipti. Lakin I. Şah Abbas döneminde Safevi ordusunun devrinin en mükemmel yönetim sistemine sahip, en güçlü ordularından biri olduğu *Düstûr'ül Mülûk* eserinden de anlaşılmaktadır. Dünyanın en güçlü imparatorluklarından biri olan Safevi Devleti'nin askeri yönetim sistemi, imparatorluğun kurucusu I. Şah İsmail devrinden başlayarak tüm Safevi hükümdarları tarafından zaman zaman düzenli olarak geliştirildi. Safevi ordusunun ve idari sisteminin dünyanın en güçlü imparatorluklarının orduları seviyesine yükselmesi, I. Şah Abbas'ın müdrük askeri reformlarının bir sonucuydu. I. Şah Abbas'ın ordudaki ileri görüşlü reformları, bir diğer güçlü büyük Türk devleti olan Osmanlı İmparatorluğu'nun uyguladığı askeri reformlarla yakından bağlantılıydı. I. Şah Abbas'ın gerçekleştirdiği askeri reformlar ve Safevi ordusunda uygulanan yönetim sistemi, Safevi İmparatorluğu'nun dış politika planlarının uygulanmasında ve Safevi topraklarının yabancı işgallerinden kurtarılmasında önemli rol oynadı.

KAYNAKÇA

Efendiyev, O. (2007). *Azerbaycan Sefeviler devleti*. Bakü: Şark-Garb.

Erdoğan, E. (2019). *Safevi devletinin askeri teşkilatı*. İstanbul.

Ferzelibeyli, Ş.F. (2003). *XV Asr Azerbaycan devletlerinin kuruluşu*. Bakü.

Haneda, M. (2016). *Safevi hassa birliklerinin tekamülü*. Çev. İlker Külbilge, Tarih ve Coğrafiya Araştırmaları Dergisi II.

Lockhart, L. (Ocak, 1959). *The Persian army in the Safavi period der Islam*; Zeitschrift für Geschichte und Kultur des Islamischen Orients.

Minorski, V. (1980) *Tadhkirat al-muluk, a manual of Safavid administration (circa 1137/1725)*. London.

Münşi, İ. B. (2014). *Dünyanı Bezeyen Abbasın Tarihi*. Fars dilindən çeviren: t. e. d. prof. Şahin Ferzeliyev, II Kitap, Bakü.

Nasiri, M.A.N. (1371). *Elkab və mevacib-i dövreyi selatini Sefeviyye*. Teshih Yusif Rehimlu, Tebriz.

Refia, M. (1385) *Düstûr'ül mülûk*. Tercüme: Ali Kürdabadi, Tahran.

Sanson, (1346). *Sefernameyi sanson*. Tercüme :Taki Tefzili, Meşhed.

Savory, R. (1980). *Iran under the Safavids*. Cambridge.

Seyvori, R. (1385). *İran Əsre Səfəvi*. Tərcümə: Kambiz Əzizi, Tahran.

Veliyeva, Z. (2007). *Safevi devlet teşkilatı (Tezkiretül-Mülûke Göre)*. Ankara.